

Complexe roofformaties

Justus Uitermark

Saskia Sassen (2014) *Expulsions. Brutality and Complexity in the Global Economy*. Cambridge: The Belknap Press. 304 pagina's, €27,99, ISBN 9780674599222.

Expulsion kan worden vertaald als 'verbanning' of 'verstoting', maar 'afstoting' benadert waarschijnlijk het best wat Sassen bedoelt. Ze analyseert hoe complexe systemen alles wat van waarde kan zijn, opslokken en alles wat overtollig is, afscheiden via een proces van brute uitsortering (*savage sorting*). Haar centrale stelling is dat internationale financiële en juridische systemen steeds complexer worden, maar dat ze tegelijkertijd steeds meer gebaseerd zijn op grof geweld. Met marxistische begrippen als primitieve accumulatie beschrijft Sassen de dwang en het vernuft waarmee waarde wordt onttrokken aan mensen en de natuur. In haar analyse van de internationale markt voor land laat Sassen bijvoorbeeld zien hoe gemeenschappelijk beheerde landbouwgrond in Afrika of Azië verhandelbaar wordt gemaakt, waarna de boeren van het land worden verwijderd of worden ingezet als horigen in een nieuwe constellatie waarbij enkele multinationale spelers domineren. In haar analyse van economische herstructureringsprogramma's zoals die aan onder meer Griekenland worden opgelegd, beschrijft ze hoe 'economisch herstel' gebaseerd is op het afstoten van werknemers en het afbreken van publieke voorzieningen.

De toonzetting van *Expulsions* is politieker dan Sassen's werk over immigratie en mondiale steden. Sassen verwierf vooral wereldfaam door onderzoek naar mondiale steden (*global cities*), dat begon met een analyse van de drie grootste financiële centra (New York, Londen, Tokio) en dat ze later uitbreidde naar steden die lager in de internationale pikorde staan.

Door dit onderzoek kwam ze ook op het netvlies van bestuurders die zich graag door Sassen lieten vertellen dat ook hun steden een toontje meezingen in de internationale economie. Haar aanwezigheid bij plechtigheden en conferenties is op zich al bewijs dat een stad, een universiteit of een bedrijf aansluiting vindt bij de internationale circuits die Sassen, als *jet set academic*, als geen ander belichaamt. *Expulsions* zal Sassen minder uitnodigingen opleveren van ambitieuze bestuurders die hun steden of ondernemingen willen opstoten in de vaart der volkeren. Net als bijvoorbeeld Manuel Castells of, in Nederland, Ewald Engelen heeft Sassen sinds de mondiale crisis van 2008 welwillende kritiek ingeruild voor een frontale aanval. De tendens, zo stelt ze, is eenduidig in de richting van machtsconcentratie, geweld, uitbuiting. *Expulsions* vormt dan ook de basis voor een reeks van publieke interventies van Sassen tegen onder meer het trans-Atlantische vrijhandelsverdrag TTIP.

Het boek is een aanklacht, maar heeft ook analytische ambitie. Sassen presenteert zich als een conceptueel geoloog die graaft onder de oppervlakte. Die conceptuele

oppervlakte wordt gevormd door indelingen die uitgaan van natiestaten, economisch-industriële sectoren of politiek-ideologische systemen. Die indelingen, zo is haar stelling, ontnemen ons het zicht op wat er werkelijk gebeurt. Sassen wil dieper liggende structuren blootleggen door conceptuele ballast af te werpen om zo de naakte werkelijkheid waar te nemen: 'I use the cases in this book as facts on the ground, as material instances that can help to detect *conceptually* subterranean trends that cut across our geopolitical divisions' (p. 8, nadruk in origineel). Het is Sassen te doen om wat ze noemt 'the DNA of our epoch' (p. 7), en in de interessantste delen van het boek (vooral de inleiding) probeert ze een nieuw vocabulaire te ontwikkelen om dit DNA in kaart te brengen. Ik vond met name haar uitwerking van het begrip *predatory formations* sterk. Roofformaties krijgen gestalte doordat elites door systemische aanpassingen telkens grotere capaciteiten krijgen om geld en macht te concentreren. Via complexe juridische en financiële constructies als derivaten, offshorebanken en schaduwmarkten onttrekken elites zich aan democratische controle, terwijl ze tegelijkertijd bevolkingen, overheden en natuursystemen aan zich onderwerpen, onder meer via disciplineren in het kader van groeiende private en nationale schulden, een analyse die verwant is met onder andere David Graebers *Debt* en Engelens *Schaduwelite*.

In haar analyses van uiteenlopende terreinen ziet ze dus telkens hetzelfde patroon terugkeren: de complexiteit en het vernuft van systemen nemen toe, met als gevolg dat waarde steeds effectiever kan worden onttrokken. Sassen stelt dat dit patroon zich de afgelopen jaren scherper aftekent, maar dat het ergste nog moet komen (p. 29). Er zijn echter sommige plekken en sectoren waar de trend richting vernuftige complexiteit en brute afstoting zich al in alle hevigheid heeft gemanifesteerd. Sassen ziet die plekken dan ook als voorlopers die een doorkijk bieden in wat de rest, dus ook ons, te wachten staat. Zo bespreekt ze in vogelvlucht de privatisering en uitbreiding van het Amerikaanse gevangenisstelsel, de financialisering van de Amerikaanse huizenmarkt en de onteigening van huis-eigenaren die daaruit voortkomt, en de immense menselijke en milieuschade die wordt aangericht door industriële productie en grondstoffenwinning in plekken als Norilsk in Rusland, Times Beach in Missouri, Sumgayit in Azerbeidzjan en Haina in de Dominicaanse Republiek. Naast dramatische voorbeelden staat *Expulsions* vol met tabellen die vaak extreme trends laten zien. Bedrijfswinsten nemen toe, net als het kapitaal en inkomen van de top-1%. De aantallen werklozen, gevangenen, vluchtelingen nemen ook toe. Het boek probeert al die ontwikkelingen met elkaar in verband te brengen en schetst – overtuigend – een wereld die steeds meer ontwricht raakt, maar waar niettemin een kleine groep steeds sterkere controle uitoefent.

Gezien de theoretische premisse van het boek, kan een lezer verwachten dat Sassen de complexiteit van systemen zal ontrafelen. Dat doet ze vooral in het hoofdstuk waarin ze de groeiende complexiteit van het financiële systeem relateert aan huisuitzettingen. Bij andere onderwerpen – zoals de toename in de handel van grond, de groei van gevangenis en de industriële vernietiging van ecosystemen – ligt minder nadruk op complexiteit en wordt vooral de grofheid in beeld gebracht met zeer uitgebreide lijsten met feiten en cijfers die soms enigszins willekeurig ogen. Dat geldt nog het sterkst voor het uitvoerige hoofdstuk over het

milieu, waarin allerlei voorbeelden de revue passeren zonder al te veel analyse, maar met allerlei technische details over bijvoorbeeld lood en andere metalen. De voorbeelden die Sassen aandraagt zijn illustratief en aangrijpend, maar er zijn andere auteurs die grondiger te werk zijn gegaan op de deelgebieden die ze onder de loep neemt. Ook bij het ontwikkelen van haar theoretisch perspectief had Sassen meer kunnen putten uit het werk van anderen. De marxistische geograaf David Harvey heeft een reeks boeken geschreven waarin hij met een geactualiseerde interpretatie van het marxisme precies de processen beschrijft die Sassen ook interesseren. Aangezien Harvey de concepten die Sassen gebruikt (als primitieve accumulatie) in detail heeft uitgewerkt, zou je een aantal verwijzingen kunnen verwachten, maar die blijven uit. Ook zijn er weinig verwijzingen naar literatuur over neoliberalisme of roofkapitalisme, ondanks dat Sassen vergelijkbare bewoordingen gebruikt.

Er valt dus het een en ander aan te merken op *Expulsions*, maar de waarde van het boek schuilt in de passages waarin Sassen huidige en toekomstige ontwikkelingen terugbrengt tot de kern. Met een paar basale concepten krijgt ze grip op complexe en zorgwekkende ontwikkelingen. Met voorbeelden van over de hele wereld ontleedt Sassen de even perfide als obstinate logica van het gefinancialiseerde kapitalisme. De breed opgezette analyse zal ongetwijfeld een veelheid aan meer precieze studies naar specifieke cases inspireren en, misschien nog wel belangrijker, fungeren als onderlegger voor radicale kritieken op pogingen om de macht van financiële elites nog verder uit te breiden.